

Р.І.Туркало,

кандидат економічних наук,  
професор

О.В.Дзюблюк,

кандидат економічних наук

## ПРОБЛЕМИ АНТИІНФЛЯЦІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Сьогодні не викликає сумніву той факт, що високі темпи інфляції посилюють загальноекономічну кризу, структурні диспропорції і макроекономічну незбалансованість, а також паралізують соціально-економічний розвиток будь-якого суспільства. Спад товарного виробництва, зменшення обсягу національного продукту і доходу, зниження життєвого рівня населення, стрибкоподібне зростання цін - ось наслідки відсутності всеосяжних заходів, спрямованих на проведення економічних реформ у нашій країні і, в першу чергу, на подолання інфляції та зведення її темпів до мінімального рівня, властивого оптимальному розвитку економіки.

Основою вибору найбільш ефективних способів боротьби з інфляцією є глибокий всебічний аналіз основних теоретичних і практичних аспектів суті інфляції як соціально-економічного явища, особливостей його розвитку в Україні та вироблення на цій основі комплексної моделі антиінфляційного регулювання економіки, органічно поєднаної з процесом становлення повноцінних ринкових відносин у нашій країні.

У макроекономічному аналізі існують різні підходи щодо трактування суті та форм прояву інфляційних процесів. Різні теоретичні школи розглядають інфляцію як надмірний випуск грошових знаків понад реальні потреби обігу, як знецінення паперових грошей, як переповнення каналів обігу надлишковою масою паперових грошей порівняно з потребами золота, а також висувують ряд інших концепцій. Найсуттєвіші розбіжності у визначенні інфляції існують з огляду на позицію авторів щодо ролі грошей і грошових факторів у процесі розширеного відтворення, що сьогодні виявляється у суперечностях між двома провідними економічними школами Заходу - кейнсіанством та монетаризмом.

Протягом останніх двох десятиліть на перший план поступово висувається ідея інфляції як багатофакторного процесу. Дану концепцію утворює своєрідний синтез різних теорій інфляції, побудований на поєднанні аналізу як грошових, так і негрошових факторів виникнення і розвитку інфляційного процесу. Аналіз сучасного характеру інфляції у різних країнах світу (як розвинутих, так і тих, що тільки перебувають на шляху ринкових перетворень) дає достатні підстави розглядати багатофакторну теорію як таку, що у найбільшій мірі відповідає реальним процесам економічного розвитку. Саме з цих позицій слід визначати основні напрями антиінфляційного регулювання економіки і довготривалої стратегії розвитку ринкових відносин в Україні.

Об'єктивний розгляд багатofакторності сучасної інфляції вимагає детального вивчення всіх причин, що її породжують, з тим щоб визначити найбільш ефективні способи їх усунення і в результаті звести до мінімуму інфляційний тиск на економіку і суспільство в цілому.

Загалом всі причини інфляції можна умовно поділити на дві основні групи.

До першої належать грошові фактори, пов'язані з надлишковим надходженням грошей в економіку, що призводить до перевищення платоспроможного попиту над товарною пропозицією і викликає зростання загального рівня цін. Тому інфляцію, пов'язану з цими причинами, прийнято називати інфляцією попиту, а серед основних факторів, що її обумовлюють, як правило, виділяють надмірну емісію грошових знаків, кредитну експансію, зростання швидкості обігу грошей, дефіцит державного бюджету, диспропорції у валютній системі країни.

Другу групу причин інфляції утворюють фактори виробництва і пропозиції товарів, а також загальних ринкових умов, що призводять до зростання витрат і цін на готову продукцію та супроводжуються "підтягуванням" кількості грошей в обігу до зростаючого рівня цін. Інфляційний процес, обумовлений цими факторами, називають інфляцією витрат (іноді - інфляцією пропозиції).

Причини, що викликають інфляцію витрат, у свою чергу також поділяються на дві групи: власне виробничі фактори, пов'язані з впливом спіралі "заробітна плата - ціни", необґрунтованим збільшенням норми прибутку підприємствами, зростанням цін на імпортовані енергоресурси і сировину, та фактори загальних ринкових умов в економіці (рівень монополізації ринку, лидерство в цінах, диспропорції у структурі економіки).

Зрозуміло, що як причини інфляції умовно поділяються на фактори, що викликають інфляцію попиту, та фактори інфляції витрат, так і антиінфляційні заходи можна поділити на дві основні групи.

Перша охоплює заходи, спрямовані проти інфляції попиту і проводяться у рамках так званої дефляційної політики, головною метою якої полягає в обмеженні платоспроможного попиту через механізм дії грошово-кредитної та фінансової системи. У числі заходів дефляційної політики найважливішими є зниження державних витрат і дефіциту держбюджету, збільшення податків, обмеження грошової емісії, рестрикційна кредитна політика.

Друга група антиінфляційних заходів спрямована проти факторів, що обумовлюють інфляцію витрат. Дані заходи більш різноманітні і включають, зокрема, наступні: 1) політика доходів, яка передбачає паралельне заморожування рівня цін і заробітної плати або встановлення граничних меж їх зростання; 2) стимулювання виробництва з метою приведення товарної маси у відповідність з грошовою (податкове стимулювання господарської діяльності, державні програми розвитку підприємництва, залучення іноземних інвестицій та ін.); 3) посилення ринково-конкурентних основ економіки, що передбачає боротьбу з монопольним підвищенням цін та структурну перебудову економічної системи країни.

Особливістю інфляційного процесу в Україні є тісне поєднання факторів, що обумовлюють як інфляцію попиту, так і інфляцію витрат, виражаючи сукупність грошових, виробничих та структурних причин інфляційного процесу. Для усіх цих факторів серйозно ускладнює загальний механізм інфляції і цим значно ускладнює боротьбу з нею.

Складність проведення антиінфляційної політики полягає насамперед у необхідності комплексного поєднання заходів, спрямованих і проти інфляції попиту, і проти інфляції витрат. Придушенням факторів, що впливають тільки на інфляцію попиту або тільки інфляцію витрат, неможливо досягти загального стабілізаційного ефекту, а якщо й можливо, то лише на нетривалий період. З одного боку, усунення монетарних джерел інфляції при одночасному зволіканні з структурними перетвореннями економіки викликає загрозу прискорення темпів інфляції витрат, що переважно залежить від структури і ефективності виробництва, а з іншого, при нехтуванні грошових факторів інфляції реальна боротьба з нею стає взагалі неможливою.

Виходячи з цього у якості найпершого та найважливішого етапу антиінфляційного регулювання слід вважати тверду монетарну політику, яка передбачає проведення ряду заходів, спрямованих на подолання високих темпів інфляції з метою відновлення стійкої вартості грошей і стабілізації фінансово-кредитної системи. Це у свою чергу ліквідує джерело штучного підтримання попиту, стабілізує цінові пропозиції, сприяє перетворенню грошей на еквівалент із високою купівельною спроможністю, активізації інвестиційних процесів, адаптації підприємств до нових економічних умов.

При розгляді основних аспектів монетарних методів боротьби з інфляцією слід виділити три найважливіших напрями макроекономічного регулювання: грошовий, кредитний та фіскальний.

До першочергових заходів, спрямованих на досягнення фінансової стабілізації, слід насамперед віднести обмеження темпів приросту грошової маси в обігу. Надмірна емісія грошей понад реальні потреби товарообороту безпосередньо призводить до збільшення загальної грошової маси в країні та швидкості обігу грошей, що стимулює постійне зростання цін. Тому необхідним моментом ефективного антиінфляційного регулювання економіки є послідовний курс на обмежувальну грошову політику, що передбачає встановлення цільових орієнтирів зростання грошової маси в обігу. Грунтуючись на цій концепції, Національний банк України проводив протягом останнього року політику обмеження зростання маси грошей в економіці, що стало суттєво необхідним важелем подолання гіперінфляції у нашій країні.

У той же час далеко не всі можливості у цій сфері антиінфляційної політики слід вважати вичерпаними. Окрім продовження реалізації послідовних заходів, спрямованих на обмеження приросту грошей в обігу, можна виділити ще один напрям. Зокрема, звертає на себе увагу нерациональна структура грошової маси у нашій країні, що виявляється у порівняно високій питомій вазі готівки в загальному грошовому обороті. У зв'язку з цим до антиінфляційної політики мають належати заходи, спрямовані на вдосконалення платіжно-розрахункового механізму та впровадження новітніх електронних технологій у сфері, де традиційно головна роль належить готівці (заробітна плата, роздрібна торгівля та ін.).

Другим важливим напрямом монетарних антиінфляційних заходів є рестрикційна кредитна політика. Значні емісійні кредити, видані на підтримку неефективної діяльності державного сектора економіки, стали чи не найголовнішою причиною інфляційного сплеску цін у 1992-1993 роках в Україні. Однак, як показує практика, такого роду кредити здебільшого використовуються або край неефективно, або взагалі не за цільовим призначенням - перетікають з державного сектора у

комерційні структури конвертуються у валюту. В результаті інфляція по суті відтворює інфляцію. Неодноразове проведення заміни заборгованості із залученням значних обсягів кредитних вкладень приводило до фактичного списування боргів, що також не є свідченням ефективного використання цільових державних кредитів. Зрозуміло, що взятий у цих умовах Національним банком курс на тверду рестрикційну кредитну політику слід розцінювати як складовий елемент загальної політики обмеження темпів інфляції в Україні. Особливо важливою при цьому слід вважати необхідність остаточного досягнення реальної ціни на гроші як товар особливого роду, що передбачає підтримання ставки рефінансування національного банку на позитивному рівні, тобто такому, що перевищує темпи інфляції. Такі умови сприятимуть не лише ефективному використанню позичених коштів, але й активному пошуку і мобілізації внутрішніх ресурсів підприємств, що, як правило, повинні самі знаходити резерви виходу з кризи або збанкрутувати чи змінити форму власності.

Одним із найважливіших аспектів програми антиінфляційного регулювання економіки є стабілізація фінансової системи країни, що передбачає насамперед скорочення дефіциту державного бюджету. Загальновизнаним сьогодні є факт чіткої кореляційної залежності рівня бюджетного дефіциту та рівня інфляції, про що свідчить досвід практично всіх розвинутих країн світу та країн, що розвиваються. Тому основною метою жорсткої монетарної політики має стати скорочення дефіциту державного бюджету до рівня, що не перевищує у середньому 5% валового національного продукту, як це прийнято у країнах з розвинутими ринковими відносинами.

Досягнення вказаної мети можна забезпечити поєднанням заходів на збільшення доходів бюджету та скорочення державних витрат. Збільшення бюджетних доходів можна досягти насамперед посиленням контрольної функції фіскального апарату за процесами отримання прибутків суб'єктами оподаткування, а також ліквідації податкових пільг, що є прихованим фінансуванням з бюджету і знижує конкурентноспроможність окремих підприємств і галузей, одночасно сприяючи інфляції.

Скорочення витрати держбюджету треба здійснювати шляхом припинення певного роду дотацій і субсидій (явних і прихованих) при встановленні адресних дотацій для найбідніших соціальних верств населення, а також зменшення бюджетних асигнувань на капітальне будівництво та інші державні програми, не підкріплені реальними джерелами фінансування.

Слід зазначити, що за останні два роки уряд вжив ряд важливих заходів у вказаних напрямках, що дозволило скоротити дефіцит державного бюджету від 50% ВВП до меж порядку 7-10%. Однак процес стабілізації фінансової системи ще далеко не завершений. Особливу увагу привертає нерациональна структура джерел покриття існуючого нині бюджетного дефіциту. Насамперед це стосується кредитів національного банку. Зрозуміло, що безпосереднє кредитування ним дефіциту держбюджету є суттєвим фактором розвитку інфляції, а тому подібна практика законодавчо заборонена у багатьох промислово розвинутих країнах світу. У зв'язку з цим важливим напрямом зменшення інфляційного тиску на економіку слід вважати перехід до цивілізованих методів покриття бюджетного дефіциту - перш за все шляхом випуску державних цінних паперів. І хоча деякі кроки у цьому напрямі вже зроблено, за прогнозами уряду, у 1996 бюджетному році лише близько 30

процентів дефіциту держбюджету буде відшкодовано за рахунок випуску державних шнних паперів, що можливо тільки у 1998 році дозволить відмовитися від покриття дефіциту за рахунок прямих кредитів Національного банку. Зрозуміло, що такі темпи реструктуризації джерел відшкодування державного боргу не можуть бути прийнятними з огляду на необхідність провадження комплексу жорстких заходів на боротьбу з інфляцією.

На сьогодні заходи Національного банку і уряду, що були вже здійснені у вказаних напрямках обмежувальної монетарної політики, значно сприяли подоланню гіперінфляції в нашій країні. Так, якщо ще в листопаді 1994 року темпи інфляції становили понад 70% на місяць, то внаслідок жорсткої грошово-кредитної політики на початок 1995 року місячні темпи інфляції склали вже 25%. Загалом за перші шість місяців 1995 року темпи зростання цін становили 85%. Цих результатів досягнуто в основному за рахунок дефляційної політики Національного банку України шляхом обмеження обсягів емісії та кредитних рестрикцій. У цілому індекс інфляції в 1995 році становив 282%, тоді як у 1994 р. його величина була 501%, а у 1993 р. -10256%.

У той же час, за оцінками Світового банку, для забезпечення стабільного економічного зростання темпи інфляції в Україні не повинні перевищувати 1% на місяць, або в середньому - максимум 12,7% річних. У перспективі річні темпи інфляції повинні виражатися виключно однозначними числами. Тільки за цих обставин можна створити умови реального заохочення заощаджень та стимулювання інвестицій в економіку.

Зрозуміло, що досягнення зазначеного рівня інфляції можливе лише за умови прийняття ряду заходів з невикористаного ще потенціалу обмежувальної дефляційної політики (особливо у її фіскальному напрямі), а також, що головне сьогодні, значно більшого впливу на інфляцію витрат, що передбачає необхідність зведення до мінімуму виробничого та структурного факторів інфляційного тиску на економіку.

Дія факторів інфляції витрат в Україні має свої особливості. Винятково монетарна орієнтованість антиінфляційної політики останнього часу, реалізація заходів на обмеження сукупного планоспроможного попиту нарівні з впливом грошових факторів призвели до значного посилення виробничих причин інфляції, за яких підприємства намагаються компенсувати недостатність власних фінансових ресурсів збільшенням цін на готову продукцію.

З іншого боку, привертас до себе увагу значно більший вплив на інфляційні процеси в нашій країні спіралі "ціни на імпортовані фактори виробництва - загальний рівень цін", ніж класичної спіралі "заробітна плата - ціни", хоча негативна дія останньої не викликає сумнівів. Фактично зростання цін на імпорт енергоресурсів мав вирішальне значення у поширенні інфляції на весь технологічний ланцюг - аж до споживчих товарів. Однак цей процес має тенденцію до поступового згасання в міру встановлення цін на імпорту продукцію на світовому рівні.

Що стосується регулювання спіралі "зарплата-ціни", то основним методом її обмеження є політика доходів, яка передбачає паралельне заморожування рівня цін і заробітної плати або встановлення цільових орієнтирів їх приросту. Однак, як показує досвід розвинутих країн світу, застосування таких методів, як правило, може мати лише короткостроковий ефект. Адміністративне регулювання цін, з одного боку, призводило до появи дефіциту на деякі товари, а з іншого - до нагромадження інфляційного потенціалу, що виявлялося у стрибкоподібному зростанні цін при їх

лібералізації. У свою чергу будь-які штучні обмеження на зростання заробітної плати не тільки призводили до соціального напруження в суспільстві. Виходячи з цього, основний наголос у політиці, спрямованій на боротьбу з інфляцією витрат, слід зорієнтувати на централізацію структурних факторів впливу на зростання цін в економіці.

Аналіз економічного розвитку України в перехідний період дає можливість констатувати той факт, що інфляційні процеси значною мірою стимулювалися посиленням диспропорцій, які були характерні ще для командно-адміністративної економіки. Особливо це стосується зменшення в загальному обсягові виробництва питомих ваг галузей, орієнтованих на кінцеві продукти споживання, результатом чого стало посилення невідповідності структури виробництва товарів і послуг реальним потребам економіки особливо її споживчого сектора. Характерними диспропорціями вітчизняної економіки є також значний рівень концентрації виробництва на великих підприємствах, що обумовлює їх низьку господарську ефективність, обмеженість можливостей пристосування до зміни ринкових умов, а також визначає монополістичну структуру економіки в цілому. Зрозуміло, що в цих умовах антиінфляційні заходи треба спрямовувати на досягнення позитивних структурних зрушень з метою посилення конкуренції, ліквідації монополізму та нарощування обсягів виробництва, що в результаті сприятиме зрівноваженню грошової та товарної маси.

Основними засобами досягнення вказаних цілей має стати прискорення темпів приватизаційного процесу, прийняття і забезпечення механізму реалізації твердого антимонопольного законодавства, стимулювання інвестиційних процесів, прийняття державних програм розвитку пріоритетних галузей промисловості, здатних забезпечувати науковомісткі технології та виробляти конкурентноспроможну на внутрішньому ринку продукцію. Важливим завданням у цьому відношенні є також створення оптимальних умов для вільного перепливу капіталів в економіці, що передбачає необхідність стимулювання розвитку ефективних мереж фінансових посередників та цивілізованого ринку цінних паперів.

Мінімізація впливу структурних факторів інфляції дозволить досягти тривалого стабілізаційного ефекту, після чого інфляційні процеси можуть регулюватися переважно монетарними методами відповідно до цільових орієнтирів економічної політики уряду і Національного банку.

Розглянуті напрями антиінфляційного регулювання утворюють ту загальну основу, на якій має ґрунтуватися політика держави, спрямована на вихід з економічної кризи і побудову ефективної ринкової системи, рушійною силою якої є реальні економічні інтереси суб'єктів господарювання.